

VIVIANA IVLAMPIE, Lecturer
 Department of Philosophy
 University Dunărea de Jos, Galați

ALCHIMIA ÎN VIZIUNEA LUI MIRCEA ELIADE

Abstract

In this study, the author aims to identify the interest for and the studies related to the subject of alchemy in the works of Mircea Eliade, the Romanian historian and philosopher of the religions. Setting the alchemy free from the prejudices of those who identified it with a prescientific research technique, the author analyzes its status as a soteriological technique, present in all historical periods, even in the contemporary one. Eliade's perception of the alchemy is defined in relation with the holy, as it appears in the scholar's perspective. The author's conclusion is that the alchemy represents a spiritual status of the human being from all times.

A încerca să-l încadrezi pe Mircea Eliade unui anumit domeniu de creație este un lucru nu tocmai ușor. În cultura română Eliade urmează tradiția enciclopediștilor, a gânditorilor totali: „Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Odobescu, Ion Ghica, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga – iar pe un nivel mai jos, V. A. Ureche, Grigore Tocilescu, Nicolae Densușianu – toți aceștia continuă, cu geniul sau puterile lor omenești, linia istorică deschisă de mintea vastă a lui Dimitrie Cantemir. Aceleași preocupări variate și contradictorii; aceeași sete de a străbate cât mai multe din geografiile spirituale ale lumii; aceeași activitate multilaterală, uneori grăbită, alteori improvizată, izvorâtă însă întotdeauna din dorința de a sili cultura românească să sară cât mai multe etape, înălțând-o pe «plan mondial», dovedind puterea de creație a geniului românesc.”¹ Aceste rânduri ale tânărului Eliade ne vin chiar în sprijinul caracterizării sale.

Chiar dacă preocupările din domeniul istoriei religiilor sunt precumpănitoare, pe savantul român îl descoperim un tot atât de bun publicist, eseist, romancier, om de știință.

Una din multiplele direcții care îi atrag atenția, începând cu scrierile din tinerețe, se referă la *tehnicele de salvare*. Specialiștii în sacru, care cugetă și experimentează soteriologia sunt alchimistul, șamanul, vraciul, yoghinul. Studiile lui Eliade despre alchimie apar pe rând, în anul 1935 *Alchimia asiatică*, în 1937 *Cosmologie și alchimie babiloniană, Făurari și alchimiști* în 1956, dar, alături de aceste cărți speciale, chestiunea alchimiei e risipită, sub forma unor capitole sau ca abordare a acestui fenomen de viață spirituală printre alte fenomene de acest gen, în multe din lucrările de religie.

Împotriva prejudecăților care planau printre specialiști, în toate scrierile Eliade insistă pe faptul că alchimia are un cu totul alt înțeles decât cel care o rezumă la un fel de prechimie. Alchimia nu este o prechimie, chiar dacă a dat naștere la un moment dat unei științe numită chimie: „În mai multe rânduri am încercat să dovedesc că un asemenea criteriu de judecată nu este întotdeauna justificat; că alchimia nu a fost pretutindeni și totdeauna o prechimie; că dacă din tehnicile alchimice s-a desprins la un moment dat o tehnică nouă

¹ Mircea Eliade, *Despre Eminescu și Hasdeu*, Editura Junimea, 1987, p. 59;

științifică prin care s-a constituit chimia modernă – aceasta nu înseamnă că toate tehnicile alchimice erau pragmatice.”²

Asupra acestui aspect Eliade va reveni insistent, cu noi precizări. Astfel, în *Cosmologie și alchimie babiloniană*, autorul arată eroarea în care s-au aflat istoricii științelor ori de câte ori au căutat în textele alchimice fragmente de „adevăruri științifice”, tratând concepțiile magico-religioase ca manifestări ce aparțin unui mental întârziat al umanității. Dacă se pot descoperi frânturi de „adevăruri științifice” în unele texte tardive, atunci faptul trebuie apreciat din perspectiva degradării funcției primordiale a alchimie, o știință cosmologică și soteriologică ce devine treptat o știință empirică, de laborator. „Una din concluziile cele mai semnificative ale cercetării noastre este, de altfel, tocmai această *descompunere* a vechilor «științe ale naturii» - care erau, în același timp, tehnici soteriologice și științe cosmologice – și transformarea lor în tehnici empirice. Când *sensul tradițional* al unei științe sau tehnici se pierde, omul dă altă întrebuintare și alte valori *materialului* acestei științe. Există o lege a *conservării materialului* care nu e decât corolarul legii *degradării sensului* înțelegând prin aceasta orice alterare, orice *pierdere* sau *uitare a unei semnificații originare*”³ Și Eliade susține că viața mentală a umanității nu cunoaște doar o evoluție, ci și o degradare. Însă descompunerea lentă a unor sinteze mentale nu trebuie să-i conducă pe observatori la evaluarea fazei anterioare ca fiind inferioară sintezelor ulterioare.

Cu mai multă hotărâre și siguranță, în lucrarea *Făurari și alchimiști*, Mircea Eliade afirmă că alchimia „n-a fost la origine o știință empirică, o chimie embrionară; ea n-a devenit astfel decât mai târziu, când universul ei mental propriu și-a pierdut, pentru majoritatea experimenterilor, validitatea și rațiunea de a fi.”⁴ Eroarea și prejudecata care planează în înțelegerea alchimie, răspândite de cei ce recompun istoria științei, se datorează necunoașterii faptului că nu din alchimie se naște chimia, ci din descompunerea ideologiei alchimiei. În viziunea unei istorii a spiritului – susține Eliade – procesul se prezintă astfel: „alchimia se erijează în *știință sacră*, în timp ce chimia s-a constituit după vidarea Substanțelor de sacralitate. Or, între planul sacralului și planul experienței profane există în mod necesar o ruptură.”⁵ Alchimia nu poate fi judecată din perspectiva triumfului chimiei; pentru alchimist, apariția chimiei trebuie să fie o cădere, ea semnifică secularizarea unei științe sacre. Nici un istoriograf nu trebuie să abordeze alchimia fie ca o etapă rudimentară a chimiei, fie ca știință profană.

Alchimia reprezintă în viziunea lui Mircea Eliade o formă istorică și spirituală de apropiere a mediului cosmic dar și de semnificare a acestuia cu rațiuni ce țin de ordinea mântuirii umane. Alchimia este un domeniu autonom și original de promovare a valorilor umane, un domeniu pe care nu-l putem înțelege decât adoptând o neutralitate axiologică, o neutralitate care se eliberează de prejudecăți ce țin de criteriul precum inferior și superior.

Abordând alchimia chineză, indiană, babiloniană ori pe cea a Europei medievale, Eliade urmărește să desprindă semnificațiile spirituale ale acestei tehnici de raportare a omului față de materie, în contextul în care între cei doi poli se interpune sacralul. Năzuința spirituală a alchimistului era dobândirea nemuririi. „Alchimia a fost și a rămas o tehnică spirituală, prin care omul își asimila virtuțile normative ale Vieții și-și căuta nemurirea. «Elixirul vieții» nu este altceva decât Nemurirea, scopul tuturor tehnicilor mistice, din toate

²² Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 9;

³ *ibidem*, p.78;

⁴ Mircea Eliade, *Făurari și alchimiști*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 9;

⁵ *Ibidem*, p. 10;

vremurile și țările. Alchimistul, căutând «elixirul», se apropie mai mult de mistic – care își caută calea către nemurire- decât de omul de știință.»⁶

Nemurirea se putea dobândi prin asimilarea acelor substanțe a căror calitate superioară, transformată într-un lichid – elixir al vieții –, determina spiritualizarea corpului. Să luăm spre exemplificare numai alchimia chineză, deoarece în acest studiu nu ne interesează felul în care Eliade expune manifestările alchimice din fiecare țară în parte, nici corespondențele pe care le realizează între diferite experiențe alchimice din cadrul diferitelor culturi, ci numai semnificația comună a tuturor experiențelor alchimice, precum și evoluția acestora în timp, până la apariția chimiei moderne.

Inițial alchimistul chinez credea că asimilând aurul (sau orice altă substanță dintr-o listă anume) devine nemuritor. Dar nu *aurul natural*, deoarece acesta – ca și toate substanțele naturale – era considerat *impur*. Aurul alchimic trebuia preparat, gătit, ceea ce implica o operațiune de „laborator”, anumite acte religioase. Obținut pe cale sintetică, elementul alchimic se asimilează prin mâncare, prelungește viața și îl aduce pe alchimist în preajma celor „fericiți”. Această tehnică de preparare și de asimilare a aurului sintetic se încadrează în viziunea fundamentală a chinezilor despre lume și suflet: toate substanțele sunt infuzate, într-o măsură mai mare sau mai mică, cu unul din cele două elemente esențiale, *yin* (feminin) și *yang* (masculin). În mediul taoist, *yang* a fost identificat cu *tao*, de aceea, cu cât o substanță cuprinde o cantitate mai mare de *yang* (*tao*), cu atât devine incoruptibilă, absolută. „Aurul sintetic, alchimic, este superior aurului brut tocmai pentru că operațiile alchimice l-au purificat de orice urmă de *yin*.”⁷ A participa la *yang* înseamnă a asimila virtuțile acestui Principiu: limpezime, sănătate, forță, longevitate, nemurire.

Căutând „documentele” istorice ale genezei alchimiei chineze, Eliade crede că în primul rând aceasta trebuie urmărită în căutarea cinabrilui artificial: substanță talismanică, dătătoare de viață, a cărei culoare roșie era emblemă a sângelui, principiu al vieții, și pusă pe foc producea mercurul, „sufletul tuturor metalelor”. În mormintele nobililor această substanță era nelipsită. În al doilea rând, geneza alchimie trebuie pusă în legătură cu descoperirea metalurgiei, ceea ce îl îndrituiește pe Eliade să-l considere pe făurar asemenea alchimistului.

În China, ca și în alte culturi, „metalurgia era considerată o activitate sacră iar cazanele de topit erau asimilate principiilor; Yu, erou legendar și primul rege al Chinei, așază cinci topitorii în legătură cu *yang* și patru în legătură cu *yin*. „Metalurgia nu era... o activitate laică, pragmatică, ci un act încărcat de sacralitate, la care nu puteau lua parte decât anumiți oameni, cunoscători ai ritualurilor. Cazanele de topit au devenit un soi de judecători, prin simplul fapt că înlăuntrul lor se săvârșea o taină sacră, un act de creație, de «naștere» a metalelor. Cazanele puteau recunoaște virtutea, și existau ordalii care cereau că bănuitul să fie zvârlit într-un cazan de topit. Crearea topitoriilor era un act de virtute și trebuia făcut de un bărbat pur, care cunoștea «riturile meșteșugului». Spargerea muntelui era de asemenea un act sacru, pe care nu-l putea săvârși decât un bărbat curat, un șef cunoscător al «riturilor».”⁸ Urmărind cu atenție caracterul sacru al metalurgiei babiloniene, Eliade pune în discuție caracterul magic al metalurgiei, operează cu noțiuni precum „sexualitatea metalelor”, „nunta și sensibilitatea metalelor”, „moartea și învierea metalelor”. Sexualitatea, spre exemplu, se integrează în viziunea cosmologică a vieții, împărțită pe două sexe, concepție care face posibilă o viziune integrală a universului, înglobând nu numai ființele însuflețite, dar și obiectele „moarte” sau create de mâna omului. Metalele pot „ubi” și pot face „nuntă”.

⁶ Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, Ed. cit. p. 22;

⁷ *ibid.* pp.13-14;

⁸ *ibid.* pp. 24-25;

Textele alchimice vorbesc de tortura metalelor: viața eternă nu poate fi dobândită fără suferință și fără moarte.

Mina a fost considerată întotdeauna o matrice vie, în care minereurile se zămislesc și cresc întocmai ca într-un pântec. Minereurile sunt „embrioni”, care au avut o naștere precipitată, anormală, înainte de termen. În loc să crească în sânul pământului, au fost aduși la suprafață înainte de vreme: de aceea sunt necesare purificările, sacrificiile, libațiile. Pe aceste căi se neutralizează acțiunea nocivă a „embrionilor”. Cazanele de topit asigură nașterea normală, fiind asimilate matricii-cosmice, pământului-mamă. Dacă embrionilor li s-ar lăsa timp să se dezvolte, mineralele ar fi devenit metale mature, perfecte. Dar, „accelerând procesul de creștere a metalelor, metalurgistul precipită ritmul temporal: un *tempo* geologic era schimbat în *tempo* vital. Această îndrăzneță concepție, în care omul își asumă deplina responsabilitate în fața naturii, creează presentimentul operei alchimice.”⁹

Grăbind ritmul de creștere a mineralelor, metalurgul continuă opera Naturii, o ajută să nască mai repede. Ca și alchimistul, el devine Salvator al Naturii, ajutând-o să-și atingă scopurile, perfecțiunea, idealul maturității supreme: nemurirea și libertatea. „Ceea ce îi apropie pe topitor, făurar și alchimist este faptul că toți trei revendică o experiență magico-religioasă specifică în raport cu substanța; această experiență este monopolul lor, iar secretul se transmite prin rituri de inițiere ale meseriilor; toți trei lucrează asupra unei Materii pe care o consideră vie și sacră, munca lor având drept scop transformarea Materiei, «perfecționarea», «transmutarea ei».”¹⁰ Topitorii, făurarii și alchimiștii au în comun și faptul că ei sunt „stăpânii focului” prin intermediul căruia, ajutând opera Naturii, grăbeau ritmul temporal și astfel se substituiau Timpului.

În China, alchimia avea să evolueze spre două direcții. Una este reprezentată de o *alchimie exoterică*, iar cealaltă de *alchimia ezoterică*. Prima se folosește de substanțe tangibile (aur, mercur, cinabru, plumb etc), în timp ce a doua se folosește numai de „sufletele” acestor substanțe. În secolul X d. Hr. Alchimia taoistă se spiritualizează, metalele transcendente, „sufletele metalelor”, au corespondent în anumite părți ale corpului omenesc; experimentele alchimice nu se mai fac cu instrumente și substanțe de laborator, ci se fac direct asupra corpului. Alchimia devine meditație, purificare spirituală, prin care sufletul își cucerește nemurirea. În cadrul alchimiei ezoterice se renunță la pregătirea aurului alchimic și asimilarea acestuia în vederea însușirii virtuților sale. Alchimistul secolului X consideră că timpul său și viața sa sufletească reprezintă un metal impur și inferior, el încearcă să-l „transmuteze în aur”, ceea ce înseamnă dobândirea unui suflet pur și o viață fără de moarte. „În loc să aplice operațiile alchimice (de purificare, de calcinare etc) asupra metalelor inferioare – le aplică de-a dreptul asupra corpului și sufletului său. Operațiile alchimice erau și ele însuflețite de o puternică voință de sfințenie (asimilarea virtuților tao, prin care se obține nemurirea). Dar aceste operații spirituale, pe care le folosesc alchimiștii chinezi începând din secolul X, sunt și mai accentuat «mistice»; de fapt, acum alchimia s-a transformat în asceză și rugăciune.”¹¹

În schimb, în Europa alchimia avea să evolueze într-o direcție paradoxală pentru destinul ei. Nașterea chimiei moderne, o știință experimentală, a însemnat dispariția spiritului alchimic. A murit însă idealul alchimiștilor? Au murit visele și ideologia lor? Observațiile lui Mircea Eliade și interpretarea direcțiilor de evoluție a societății moderne, în ciuda radicalei secularizări din epocă, sunt cât se poate de favorabile alchimiei. Științele experimentale și industrializarea pe care ele o susțin creează un nou mit, cel al progresului infinit. Misiunea

⁹ Mircea Eliade, *Făurari și alchimiști*, ed. cit. p. 42;

¹⁰ *ibid.* p. 9;

¹¹ Mircea Eliade, *Alchimia asiatică*, Ed. cit. pp. 34-35;

omului modern este de a schimba și de a transforma Natura, de a deveni stăpânul ei, de a acționa mai bine și mai repede decât Natura. Iată împlinindu-se visele alchimiştilor!

Mitul soteriologic al desăvârșirii supraviețuiește camuflat în obiectivul societății industriale de „transmutație” a naturii, de transformare a ei în „energie”. În raporturile sale cu Natura, omul modern se substituie Timpului: „Acum se realizează, în proporții inimaginabile până atunci, dorința lui de a precipita ritmurile temporale prin exploatarea din ce în ce mai rapidă și mai eficace a minelor, cărbunelui, zăcămintelor de petrol; în acel moment, chimia organică, în întregime mobilizată pentru a forța secretul bazelor minerale ale Vieții, deschide calea numeroaselor produse «sintetice»; trebuie să remarcăm că produsele sintetice demonstrează pentru prima oară posibilitatea abolirii Timpului, preparării în laborator și în uzină a substanțelor în asemenea cantități ca Naturii i-ar fi trebuit milenii să le producă.”¹²

Eliade crede că alchimistii, în dorința lor de a se substitui timpului, au anticipat esențialul ideologiei lumii moderne. Nu în chimie ca știință se păstrează visul alchimiştilor, ci în ideologiile care s-au născut în jurul lui *homo faber*: stăpânind natura cu ajutorul științei, omul se simte capabil să rivalizeze cu natura *fără să mai piardă Timpul*.

Care este moștenirea lăsată nouă de visele milenare ale alchimiştilor? Doar atât: credința în transmutarea Naturii și ambiția de a stăpâni Timpul. În rest, am pierdut o natură ca sursă de hierofanii, am pierdut sensul liturgic al muncii, și mai ales credința în biruința asupra timpului prin dobândirea elixirului vieții sau a beatitudinii Paradisului. Dacă omul modern stăpânește Timpul, îl stăpânește în raport cu Natura, prin muncă, și cu el însuși. În acest din urmă caz, el s-a recunoscut drept ființă temporală, ceea ce în plan filosofic se traduce prin condiția tragică a vanității oricărei existențe umane.

¹² Mircea Eliade, *Făurari și alchimişti*, ed. cit. p. 183.